

KIPU JA KUOLEMA

Kärsimyksen representaatioita suomalaisessa eutanasiapuheessa

Leila Jylhänkangas

Biologisessa mielessä kuolema tekee lopullisen eron kuolevan ja elävien välille. Kenties juuri siksi kuolemaa koskevat pohdinnat ovat mukana myös nykyihmisen ajatuskartalla, vaikka lääketieteen teknologian ja elinsiirtojen avulla kuolemaa on voitukin siirtää tuonnemmaksi (ks. elinsiirroista esim. Huhtamies & Relander 1997). Missään kulttuurissa elämän ja kuoleman välisen rajan ylittämistä ei nähdä vain välttämättömänä biologisena tapahtumana, vaan se yritetään tehdä käsitettäväksi ja hallittavaksi erilaisten kulttuurisidonnaisten ymmärtämisen tapojen ja rituaalien avulla (Anttonen 1999, 11–12; Boyer 2001, 203–210). Myös kuolemaan usein liittyvää kipua ja kärsimystä merkityksellistetään kulttuurissa eri tavoin. Elämän loppuvaiheen kärsimykset antavat usein kimmokkeita ajatukselle kuoleman jouduttamisesta, *eutanasiasta* (ks. määritelmä jäljempänä). Tarkastelen tässä artikkelissa kärsimystä ihmisruumiiseen kytkeytyvänä kulttuurisena merkityksenannon kohteena *suomalaisessa eutanasiapuheessa*. Aineistoni koostuu suomalaisten yksityishenkilöiden kirjoittamista, eutanasiaan kantaaottavista kirjeistä, jotka olen kerännyt suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä vuosina 2000–2001 julkaistuina kirjoituspyynnöin (1). Artikkelissani tarkastelen näiden kirjeiden valossa kuolemiseen liittyvän kärsimyksen ja siihen kietoutuvan kivun representaatioita ja niiden suhdetta erilaisiin eutanasiakannanottoihin.

Eutanasiaan suhtautuminen voi olla *torjuvaa*, *hyväksyvää* tai *keinuvaa*, mitkä olen kirjeaineistoa luettuani nimennyt eutanasiapuheen toistuviksi ulottuvuuksiksi (ks. myös Jylhänkangas 2004). Näissä kirjeissä tehdään paljon arvoladattuja rajanvetoja paitsi elämän ja kuoleman myös terveyden ja sairauden välille. Artikkelini alussa pohdin eutanasiapuheen lukemisen rajoja: ”Kuinka kirjeaineistoa on mahdollista lukea?” Lisäksi tarkastelen, millainen asema *kulttuurisilla kategorioinneilla* ja niitä ilmentävillä *metaforilla* on eutanasiapuheessa. Kysyn myös, kuinka kipu ja kärsimys kietoutuvat eutanasiapuheessa toisiinsa. Näihin liittyen nostan esille hyväksyttävänä ja arvokkaina pidettyjen kuolemissa tapojen representaatioita eutanasiapuheessa. Eutanasian hyväksyvän puheen osalta tarkastelen toimivan ja toimimattoman ihmisruumiin väliseen rajanvetoon liitettyjä merkityksiä. Pohdin artikkelissani myös sitä, kuinka eutanasiapuhetta motivoivat sellaiset kulttuuriset ja

uskonnolliset merkityksenannot, joiden ytimessä ovat kulttuuristen kategoriaerotelujen erilaiset painotukset ja vaihtelut (ks. Anttonen 1997).

EUTANASIAN MÄÄRITTELY

Eutanasian alkuperäinen merkitys (kreik. *eu* + *thanatos* = 'hyvä kuolema') liittyi kuolevista huolehtimiseen ja näiden auttamiseen kivuttomaan mutta luonnolliseen kuolemaan (Pahlman 2003, 205). Lääketieteessä eutanasialla tarkoitetaan lääkärin osallisuutta tilanteessa, joka aiheuttaa potilaan kuoleman. Eutanasiasta on käytetty myös ilmaisua *aktiivinen kuolinapu* (Nissilä 1999, 419). (2) Eri käsitteitä käytettäessä viitataankin tavallisimmin juuri eutanasian aktiiviseen muotoon, jossa kuolemaa joudutetaan lääketieteellisten toimenpiteiden avulla. Joudutetun kuoleman vastakohta on pitkitetty elämä, *dystanasia*, joskin molemmissa on kysymys kuoleman ajankohtaan puuttumisesta. Kun elämän loppuvaiheen hoitoratkaisuna on dystanasia, seurauksena voi olla myös kärsimyksen pitkittäminen ja epäinhimillistäminen. (Nissilä 1999, 419.)

Eutanasia-käsitteen monimerkityksisyydestä (ks. Korhonen 1994, 62–65) johtuen osuvinta on ehkä käyttää ilmaisua *aktiivinen kuolinapu* (Nissilä 1999, 419) tai *joudutettu kuolema*. Toisaalta eutanasia on laajasti käytetty käsite, johon liitetyt mielleyhtymät rakentuvat erilaisissa konteksteissa; kyse voi olla yhtä hyvin lääketieteellisestä asiantuntijatiedosta kuin maallikkoajattelusta. Aktiivisen kuolinavun lisäksi eutanasiasta käytetään joskus nimityksiä *armomurha* ja *armokuolema*. Puhujien käyttämät kielikuvat kertovat niistä arvoladatuista kategorioista, joilla paitsi elämää myös hyväksyttävänä tai torjuttavana pidettyjä kuoleamisen tapoja määritetään. Kuolemaan liittyvät kulttuuriset kategoriat ja metaforat ilmaisevat kulttuurista tietoa kuolemasta. (Jylhäkangas 2004, 328–341.)

Viime kädessä sekä eutanasian että dystanasian tarkoituksena on yritys *hallita kuolemaa* vaikuttamalla sen ajankohtaan – joko jouduttamalla tai siirtämällä sitä tuonnetuksi. *Eutanasiapuheessa* otetaan kantaa ja pohditaan näitä molempia. Kulttuurintutkijan tehtävää ajatellen on mielenkiintoista huomata, kuinka eutanasiapuhetta sävyttävät usein juuri kulttuuriset ja uskonnolliset merkityksenannot.

EUTANASIAPUHEEN LUKEMISEN RAJAT

Eutanasiaa käsittelevien kirjeiden lukeminen ei ole ongelmaton, sillä kuolemaa koskevat jäsennykset ovat eri kirjoittajilla erilaisia. Yksittäinen kirje ei myöskään sisällä kaikkea sitä tietoa, mitä tekstin kirjoittanut henkilö kantaa mielessään. Aineisto on tuotettu tietynä aikana ja tietyssä paikassa, joten teksti ei sellaisenaan ole suora peilikuva todellisuudesta. Kuolemassa on kuitenkin paljon myös yhteistä ja jaettua. Eri kirjoittajien eutanasiapuheesta löytyy niin paljon samanlaisuutta, että

on mahdollista puhua esimerkiksi *kristillisestä eutanasiapuheesta* (3), jossa tehdään selkeä ero inhimillisten toimijoiden ja Jumalan välille. Toisaalta kaikki eutanasiapuhe ei ole eksplisiittisesti kristinuskoon viittaavaa eikä kristillisessä puheessa aina esimerkiksi torjuta eutanasiaa. Eutanasian hyväksyvä puhe nousee tavallisimmin sellaisista näkemyksistä, joissa vedotaan kuolevan ihmisen kärsimysten lopettamiseen. Eutanasiapuhe voikin sisältää perinteisiä uskonnollisia elementtejä mutta myös sellaisia uskomuksia, joissa ei puhuta jumalista, henkiolennoista tai muista yleensä uskonnon piiriin prototyypisesti liittämistämme toimijoista (ks. Saler 2000).

Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin (1994) sosiaalista konstruktionismia edustavan, jo klassikoksi muodostuneen teorian mukaan tiedolla on perustansa sosiaalisessa todellisuudessa. Myös Mary Douglasin ja Émile Durkheimin ajatusten nähdään perustuvan sosiaalisesti rakentuville todellisuuskäsityksille (Douglas 1975; Durkheim 1980). Eutanasiapuhetta voidaan tarkastella tällaisena sosiaalisesta maailmasta nousevana ja saman kulttuurin jäsenten yhteistä tietämystä ilmentävänä. Artikkelissani huomio kiinnittyy ensisijassa *toistuviin ja samansuuntaisiin metaforiin* eli kielikuviin, joiden avulla rakennetaan sairautta, kärsimystä ja kuoleamista koskevia käsityksiä. Metaforia käytetään merkitysten luomisessa ja tiedollisten perustelujen antamisessa puheena oleville asioille (Anttonen 1996, 31; Lakoff & Johnson 1981, 7).

Kirjeaineistoa lukiessani kiinnitän huomioni siihen, torjutaanko vai hyväksytäänkö eutanasia ja kuinka ehdotonta suhtautuminen siihen on. Olen kiinnostunut myös siitä, millaisten metaforien avulla eutanasiaa määritellään ja millaisia perusteluja erilaisille kannanotoille annetaan. Kirjeistä nousevan puheen ja siihen liittyvän metaforisen kielen voi katsoa kertovan jotakin siitä, mitä pidetään kuoleman hetkessä tärkeänä ja mitkä asiat ovat moraalisisilla arvoilla ladattuja. Esimerkiksi kristillisessä eutanasiapuheessa ”Jumalan kuva” -metafora viittaa ihmisen erityiseen arvoon ja symboloi jotain kristillisessä yhteisössä tärkeänä pidettyä. Eutanasian torjuvassa kristillisessä puheessa kuoleman ”keinotekoinen jouduttaminen” uhmaa kristillisen yhteisön arvoja ja luonnollisena pidettyä järjestystä. Tästä syystä eutanasiapuhe on sosiaalista puhetta, jossa rakennetaan ja uusinnetaan yhteistä todellisuutta. *Pubuttelu* onkin keskeinen ihmisyyttä ja sosiaalisia suhteita ylläpitävä käytäntö: kun kohdistamme sanamme johonkin ihmiseen, konstruoimme hänestä jäsenen maailmaan, johon itsekin kuulumme (Peräkylä 1990, 31).

Meillä ei ole valtaa päättää omasta, eikä toisen ihmisen elämän lopettamisesta. Se valta on yksin Isällä Jumalalla. [...] Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen, Jumalan kuvaksi hän hänet loi, mieheksi ja naiseksi hän loi heidät. [...] Kun perustelee mielipidettä elämää ja kuolemaa koskevissa kysymyksissä niin mielellään tukeutuu Jumalan sanan meille antamiin vastauksiin. (KE 25.)

On muistettava, että ihminen on luotu Jumalan kuvaksi (1. Moos. 1:27). Parhaimmillaankin tämä kuva on synnin ja elämän katoavaisuuden vuoksi turmelunut. Tämän vuoksi kuoleva vanhuskin on Jumalan silmissä arvokas. (KE 14.)

En kannata eutanasiaa missään tapauksessa. Ihmisen pitää antaa elää kaikki vuodet ja päivät luonnolliseen kuolemaan saakka. Niin on Jumala tarkoittanut luodessaan tämän maailman. Sairaanaakin saapi ihmiset elää. Se on Jumalan armoa. (KE 23.)

Ihmisyyttä ylläpitävä puhuttelu nousee esiin myös eutanasiapuheesta: eutanasian oikeutusta tai sen torjumista perustellaan esimerkiksi sosiaalisilla syillä, lääkäreiden etiikan ongelmana sekä kuolevan ja hänen omaistensa kärsimysten kautta. Ajattelun eutanasiasta kirjoittamisen myös omalla tavallaan vertautuvan uskonnollisesta kokemuksesta kertomiseen, jossa ”uskova rajaa omaa identiteettiään yhteisönsä jäsenenä, suhteessaan yliluonnolliseen sekä uskovien yhteisön ulkopuolisuuteen”, vaikka lähestymistapani eutanasiapuheeseen ei edustakaan narratiivista näkökulmaa (ks. Hovi 2004, 380–383). Omaa uskonnollista identiteettiä ja uskovien yhteisön jäsenyyttä rajattaessa voi tiivistyä huoli esimerkiksi oman yhteisön mahdollisesta epäyhtenäisyydestä:

Olen eutanasian vastustaja. [...] On hirvittävää kun lääkäristä tehdään murhaaja, ihan laillisesti. [...] Raamatussa tappaminen kielletään. [...] Tulee kysyneeksi olemmeko me kristittyjä vai vain nimi sellaisia, suurin osa kansastamme kuuluu omaan luterilaiseen kirkkoomme mutta seuraammeko Jeesusta? Jumala meitä armahdakoon. (KE 24.)

Tarkastelemani eutanasiapuhe kattaa joukon erilaisia uskomuksia, joiden vaihtelevuutta ja moninaisuutta ei voi jättää huomiotta. Ilmiöt voivat jäsentyä samankin kulttuurin sisällä eri tavoin, mikä on otettava ainakin mahdollisuutena huomioon jo tutkimuksen lähtökohdissa. Tässäkin aineistossa jo erilaiset eutanasiamääritelmät osoittavat *kulttuurinsisäisen vaihtelevuuden* merkityksen. Tähän liittyen on kiinnostavaa, kuinka esimerkiksi suomen kielen sanan ”mies” merkitys jäsentyy toisinaan vastakohtana ”naisen” käsitteelle, toisinaan taas vastakohtana ”pojan” käsitteelle. Näin ei siten ole mitään syytä olettaa, että ”miehen” käsite muissa kulttuureissa toimisi samalla tavalla. (Ketola 1997, 229; vrt. Silverman 2001, 142.) Toisaalta kulttuuristen kategorioiden olemassaolon voi katsoa perustuvan jaettuihin sosiaalisiin merkitysjärjestelmiin (Ketola 1997, 234–235). Tällaisia sosiaalisia merkitysjärjestelmiä onkin mahdollista jäljittää eutanasiapuheesta etsimällä siitä samankaltaisuuksia (vrt. Eskola & Suoranta 2000, 181). Tyypittelen tällaiset samankaltaisuudet eutanasiaa koskeviksi puhutavoiksi. Esimerkiksi kristillisessä käsitejärjestelmässä ihmisen kategorian erityislaatuisuutta ilmentävä attribuutti on ”Jumalan kuva”. Ihmiselämää pidetään pyhänä tämän attribuutin ja sitä suojelevan kristillisen moraalikoodin ”älä tapa” perusteella, mistä johtuen eutanasia nähdään ei-hyväksyttävänä kuolemissa tapana.

Erilaiset eutanasianäkemykset myös lähenevät toisiaan niin paljon, että niiden järjestäminen nimettyjen tyyppien (kuten ”hyväksyvä” tai ”torjuva” eutanasiapuhe) alle on mahdollista ja taloudellistakin. Tavallaan kysymys on myös *tiivistämisestä*, joka parhaimmillaan kasvattaa aineiston informaatioarvoa luodessaan

hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä (Eskola & Suoranta 2000, 137). Tällaisessa laadullisessa lähestymistavassa ei kuitenkaan olla kiinnostuneita siitä, ovatko aineistossa esiintyvät käsitykset itsessään ”totta” siinä mielessä, että niiden perusteella voitaisiin tehdä johtopäätöksiä myös aineiston ulkopuolisesta maailmasta. Tavoitteena on pikemminkin ymmärtää, millaisia kategorioita aineistossa esiintyy ja miten niitä aineistossa käytetään. (Silverman 2003, 348–349; Silverman 2001, 124, 128.)

Oletukseni on, että eutanasiapuheen kielikuvien sisältöä määrittävät ihmisruumiiseen kytkeytyvät kulttuuriset ja yhteisölliset kategoriaerottelut. Tässä mielessä jo aineiston lukutapani sisältää kategorioteoreettisia orientaatioita, joiden taustalla on oletus kulttuuristen kategorioiden perustavanlaatuisesta asemasta eutanasiapuheessa. Tuen näin ajatusta siitä, ettei tutkimus voi koskaan olla täydellisesti teoriavapaata, toisin sanoen ilman minkäänlaista taustateoriaa tapahtuvaa (ks. Silverman 2001, 70). Tarkastelen eutanasiapuhetta lukemalla siitä hyvinä ja oikeanlaisina pidettyjä elämän ja kuoleman välisen rajanylityksen keinoja. Rajanylitystä koskevien merkityksillä ladattujen ilmaisujen näen toimivan eutanasiaa ja siihen liittyen sairautta ja kuoleman edessä olevaa inhimillistä toimijaa koskevien kulttuuristen kategorioiden osoittajina.

KULTTUURISET KATEGORIAMEROTTELUT EUTANASIAPUHEESSA

Ihmisruumiiseen kytkeytyvät kulttuuriset ja yhteisölliset kategoriaerottelut määrittävät eutanasiapuheen kielikuvien sisältöä. *Kategorioiminen* on perustavanlaatuisen toiminto inhimillisessä ajattelussa, havaitsemisessa ja toiminnassa. Näemme erilaiset konkreettiset ja abstraktit asiat, esimerkiksi sairauden tai sosiaaliset suhteet, tietynlaisina. (Lakoff 1990, 5-6). Ihminen erottelee ja rajaa asioita kategorioiksi ja on myös tietoinen kategorioiden sisällöistä (Pyysiäinen 1997, 182–183). Eutanasiakannanottoja ajatellen kiinnostava näkemys koskee kategorioista tietoisiksi tulemistä erityisesti sellaisissa tilanteissa, jotka koetaan ongelmallisina (Lakoff 1990). Yhdentekevinä pidettyjä asioita koskeva kategorioiminen on automaattista ja usein tiedostamatontakin, mutta esimerkiksi kuoleman kaltaista perustavanlaatuisesta kulttuurista kategoriasta koskevat luokitukset vaativat ihmiseltä tietoisempaa pohdintaa. Kuolemaa edeltäviä koettelemuksia voidaan kategorioida useilla eri tavoilla, ja niitä koskevat erilaiset mielikuvat ovat läsnä kärsivään ihmisruumiiseen liittyvissä pohdintoissa. Tällaiset *kärsimysrepresentaatiot* eivät kuitenkaan ole eutanasiapuheessa kaikkialla samanlaisia, vaan ne saavat sisältönsä sen mukaan, millaisten kannanottojen yhteydessä niitä muodostetaan.

Uskonnot eivät ole vain luokittelun kohteita vaan myös kulttuuristen luokitusjärjestelmien aktiivisia tuottajia. Yksi perinteisistä uskonnollista kategorioinneista on jako *pyhään* ja *profaaniin* (esim. Durkheim 1980), samoin jako *puhtaaseen* ja *epäpuhtaaseen* (Douglas 1989; myös Anttonen 1996). Mary Douglasin (1989) ajattelussa keskeistä ovat ihmisruumiiseen liitetyt puhtautta ja epäpuhtautta koskevat

kulttuuriset merkityksenannot sekä näihin liittyen ihmisruumiin ja yhteisön symbolinen rinnastussuhde toisiinsa (Anttonen 1996; ks. myös Anttonen & Viljanen 2000). Tämä on kenties hänen teoriasa metodisesti kiintoisin huomio. Douglasia seuraillen näen, että ihmisruumis toimii sekä yksilöllisen että yhteisöllisen käyttäytymisen orientaation keskuksena ja artikkelini taustalla keskeisenä on huomio uskonnon ruumisperustaisuudesta (Douglas 1989; Anttonen 1996; ks. myös Ahonen 2004 ja Jylhänkangas 2001, 2004). Uskonto on osa ihmisen fyysistä olemassaoloa ja myös ajattelua, jossa kulttuurisia merkityksenantoja rakennetaan. Eutanasiapuhekin on ihmisruumiiseen kytkeytyvää ja sen merkitsemää. Ihmisruumiin kärsimyksistä puhutaan esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

Nykyään ihmiset elävät pitkään ja sairastavat kaikenlaisia sairauksia. Kun tulee kipua ja kärsimystä tulee mieleen auttaa ihmistä pois kärsimyksistään. (KE 128.)

Kuuhkosyövässä on loppuvaiheessa kovat kivut. On paljon kärsimystä, jota ei armahda kuin kuolema. (KE 65.)

Terveyyteen ja sairauteen liitettyjen rajanvetojen lisäksi elämän ja kuoleman välinen ero on yksi merkittävimmistä kulttuurisista luokitteluista. Käytän ilmaisua *kulttuurikohtainen*, koska mielestäni kulttuuri-ilmiöiden tarkastelussa ei tulisi rajoittua esimerkiksi tutkimaan *ainoastaan* universaalia kognitiivista eli sitä, mitä ihmisen pään sisältä biologisesti löytyy. Siihen rajoittumalla emme pääse käsiksi nimenomaan tietyille kulttuurille ominaisiin ajattelun sisältöihin. Kuolemaa tutkineet antropologit ja uskontotieteilijät ovatkin omilla tavoillaan kunnostautuneet juuri kuoleman kontekstispesifien yhteisöllisten ja kulttuurikohtaisten ulottuvuuksien huomioimisessa tutkimuksissaan (ks. esim. Metcalf & Huntington 1999; Pentikäinen 1968; Pentikäinen 1990; Utriainen 1999; Fingerroos 2004). Artikkelini taustalla on kuitenkin myös kognitiivisuusoletus: ihmisellä on kyky rakentaa, muistaa ja ilmaista mentaalisia representaatioita, jotka ovat kulttuurisia ja ainakin jossakin määrin jaettuja (Sperber 1987, 30; ks. myös Sperber 1996). Eutanasiapuheesta nousevien jaettujen representaatioiden sisältöjen tarkastelu avaa kiinnostavia näkökulmia paitsi kuolemaa koskevan tiedon problematiikkaan myös siihen, miksi kuolemasta halutaan puhua ja sitä koskevia uskomuksia levittää (Jylhänkangas 2004). (4)

KIPU JA KÄRSIMYS TOISIINSA KIETOUTUVINA

Kipua voidaan määritellä ja käsitteellistää monella tavalla. Yhtäältä sitä voidaan kuvata fyysisiä tuntemuksia sisältävänä fysiologisena tilana ja kokemuksena, joka vaihtelee lyhytkestoisesta tuntemuksesta pitempiaikaiseen krooniseen kipuun. Toisaalta kipuun liittyy mentaalisia ja kulttuurisia tekijöitä, jotka voivat paikantua esimerkiksi kuolemiseen liittyviin tilanteisiin. Kivun tavoin myös *kärsimys* liittyy kuole-

miseen. Ariel Glucklich kirjoittaa, että käsitteellisellä tasolla kipu ja kärsimys olisi kuitenkin hyvä erottaa toisistaan. Kärsimystä nimittäin voidaan pitää emotionaalisena reaktiona, johon ei välttämättä liity kipua. Esimerkiksi lapsen menettäminen aiheuttaa kärsimystä ja surua muttei välttämättä fyysistä kipua. (Glucklich 2001, 11–12.) Fyysistä kipua puolestaan voidaan tarkastella puhtaan lääketieteellisenä ongelmana, jota lievitetään kipulääkityksen avulla. Tällöin ei kuitenkaan välttämättä huomioida, että kivun kokemisen ja ilmaiseamisen taustalla on myös psyykkisiä, sosiaalisia ja kulttuurisia tekijöitä (ks. Estlander 2003; Greenhalgh 2001; Morris 1993; Honkasalo 1999; Havas 1994). (5)

Eutanasiakirjeissä kipu on osa kuolemista koskevaa puhetta, jossa pohditaan ihmisruumiin fyysisiin sairauksiin liittyviä ruumiillisia koettelemuksia. Toisinaan kipua käytetään myös synonyyminä kärsimykselle. Eutanasiapuheesta nousevat esille nimenomaan kuolemiseen ja kuolemaa edeltävään sairauteen liittyvät kipu- ja kärsimysrepresentaatiot. Sekä yksilö- että yhteisötasolla kivusta kertominen (puhumalla, kirjoittamalla tai arkipäivän elämässä toimimalla) onkin yksi tapa *pukea kärsimystä sanoiksi* ja tehdä se tietäväksi myös toisille kulttuurin jäsenille. Tällainen kertominen voi olla myös poliittista. Omasta kertomuksesta saatetaan haluta luoda vaihtoehtoinen versio, joka ei rajoitu lääketieteelliseen määritelmään ”potilas ja diagnoosi”. (Greenhalgh 2001, 232–233.)

Millaisista kivuista ja kärsimyksistä eutanasiakirjeissä sitten konkreettisesti puhutaan? Hyvin usein kirjoittajat nostavat esille oman tai läheisensä kärsimyskokemuksen. He myös kirjoittavat elämän loppuvaiheen koettelemuksista, kivusta ja tuskasta: siitä, miten näitä kokeva ihminen ”kykeni tuntemaan kipua ja kärsimystä ja nöyryytystä”:

Hän ei pystynyt kävelemään, hän ei tuntenut ketään läheisistään, ajan ja paikan taju oli kadonnut, ulostaminen hoitui läbinnä manuaalisesti suolet tyhjentäen tai vaippoihin virtsaamalla, jne. En voi sanoa, että hän olisi enää ollut ns. täysissä henkisissä voimissaan, mutta kipua ja kärsimystä ja nöyryytystä hän kykeni tuntemaan. (KE 36.)

Eutanasiapuheessa kärsimystä puetaan sanoiksi pohtimalla kuoleman hetkeä edeltäviä kipuja, jolloin kipu ja kärsimys kietoutuvat tiiviisti toisiinsa. Näin eri sairauksissa usein käytännössäkin tapahtuu. Esimerkiksi sepelvaltimotaudissa ja sydäninfarktissa *sairastunut ruumis* aiheuttaa kärsimystä, joka saattaa rajoittaa liikkumista ja aiheuttaa kipua. Ruumiillisen sairauden laukaisema kärsimys myös koetaan ainutkertaisesti, ja etnografinen tarkastelu auttaa ymmärtämään, kuinka kärsimys rakentuu erilaisissa tilanteissa. (Soivio 2004, 167–168, 172; ks. myös Utriainen & Honkasalo 2004; Greenhalgh 2001.) Kärsimys on kenties yhtä laaja käsite kuin uskontokin. Tilanne on samantapainen kuin uskonto-ilmion kohdalla. Mitään tiettyjä uskonnoksi tekeviä ehtoja on vaikeaa löydä tiukasti lukkoon, joskin uskonnolle on hyvin perustellusti osoitettu olevan ominaisia sellaiset tuntomerkit kuten intuition vastaisuus, erottamisen ja rajaamisen logikalle perustuva kulttuurisidonnainen pyhittäminen sekä usko yli-inhimillisiin toimijoihin (Boyer 1994; Pyysiäinen 2001; Anttonen 1996

ja 2002; Lawson & McCauley 1990). Kysymys on myös kontekstisidonnaisista asioista, joiden suhteen tehtävät määritelmät rakentuvat kulloinkin kysymyksessä olevan aineiston ja tutkimuksen rajoissa.

EUTANASIAN TORJUMINEN

JA VÄLTTÄMÄTTÖMÄN KÄRSIMYKSEN LIEVITTÄMINEN

Eutanasian torjuvassa puheessa kuolemiseen katsotaan kuuluvan tietty määrä kärsimystä, jota voidaan vain lievittää. Seuraavassa kirjoituksessa korostetaan, että elämän lähestyessä loppuaan tarvitaan taitoa hoivata kuolevaa tämän ”viimeisissä tuskissa”. Ensimmäisessä tekstissä elämän ja kuoleman välisen rajan ylitys on Jumalan hallinnassa. Jälkimmäisessä kirjoituksessa korostetaan ihmiselämän pyhyyttä ja painotetaan, ettei ihmisellä ole oikeutta lyhentää elämää. Eutanasiasta puhutaan ”Jumalaa vastaan” kohdistettuna ”kapinana”. Jumala on elämän ja kuoleman välisen rajan ylittämisen keskeistoimija, ihmisen tehtävänä puolestaan on ”huolehtia heikoista”. Näissä kirjoituksissa maailma saa muotonsa suhteessa jumala-käsitteeseen, jonka varaan koko elämä rakennetaan (vrt. Pyysiäinen 1997, 232).

Lähimmäisen auttamisessa, erityisesti hänen sairastaessaan ja valmistautuessaan poistumaan elämästään, tarvitaan taitoa hoivata häntä viimeisissä tuskissa. Me emme ole saaneet tuskatonta elämää. Jumala ei ole säästänyt omaa poikaansa eikä hän säästä meitäkään, mutta Jumala seuraa meitä loppuun asti lupauksensa mukaan ja hän tietää hetken, jolloin hän ottaa meidät pois täältä. (KE 6.)

Kenelläkään ihmisellä – ei edes lääkärillä – ole oikeutta lyhentää elämää, sillä se on pyhä. [...] Jokaisen vanhuksen on saatava mennä sairaalaan turvallisella mielellä riippumatta ikävuosien määrästä. Velvollisuutemme on huolehtia heikoista. [...] Kapina Jumalaa vastaan – pyytämällä eutanasiaa – ei hyödytä ihmistä yhtään, sillä jokaisen on kuitenkin kerran itse vastattava Jumalalle elämästään. (KE 9.)

Kristillisessä eutanasiapuheessa pohditaan usein myös *saattohoidon* (6) mahdollisuutta. Yksi kristillisen kulttuurin ytimessä oleva kuolemakuva käsittääkin ajatuksen yksilön, ristiinnaulitun, kärsimystäyteisestä kuolinkamppailusta, toinen taas läheisen toisen ihmisen kärsimyksestä (Utriainen 1999, 15; Utriainen 2004, 246, vrt. myös KE 6 edellä). Eutanasian avulla toimeenpantu kuolema koetaan keinotekoisena. Kristilliseen saattohoitoidologiaan perustuvat ”kivun hoitoon keskittyvät saattokodit” sen sijaan nähdään ”esimerkillisinä kuolevan ihmisen hoitopaikkoina”, joissa ihmisen ”annetaan kuolla arvokkaasti”.

Oma mielipiteeni eutanasiasta on se, että en kannata kuoleman kiirehtimistä keinotekoisesti. [...] Saattokodit ovat esimerkillisiä kuolevan ihmisen hoitopaikkoja. Näissähän keskitytään kivun hoitoon ja annetaan ihmisen kuolla arvokkaasti. [...] En kannata eutanasiaa, vaan ihmisen luonnollista kuolemaa. (KE 11.)

Kipua ja kärsimystä koskevat representaatiot kietoutuvat eutanasiapuheessa yhteen, vaikka kivun nähdäänkin usein paikantuvan konkreettisiin ruumiillisiin tuntemuksiin. Vakava sairaus aiheuttaa voimakkaita kipuja ja emotionaalista kärsimystä niin sairastuneelle kuin hänen läheisilleenkin. Esimerkiksi syöpään liittyä fyysisiä kipuja, joita ei voida täysin erottaa sairastuneen ja hänen omaistensa emotionaalista kärsimyksistä. Kärsimys rakentuu kontekstisidonnaisesti, toisin sanoen kärsimystä ei ole olemassa ilman sitä ajattelevaa ja kokevaa yksilöä ja hänen yhteisöään. Kristillisessä eutanasiapuheessa Jumalan nähdään tietävän, ”milloin on ihmisen aika lähteä tästä maailmasta”, eikä eutanasiaa nähdä hyväksyttävänä keinona ”auttaa ihmistä pois kärsimyksistään”.

Jumala tietää milloin on ihmisen aika lähteä tästä maailmasta. Kenenkään ei pidä ruveta leikkimään Jumalaa toisen elämän päättämisestä. [...] Ymmärrän kyllä että tällaiseen avustettuun kuolemaan on houkutuksia. Nykyään ihmiset elävät pitkään ja sairastavat kaikenlaisia sairauksia. Kun tulee kipua ja kärsimystä tulee mieleen auttaa ihmistä pois kärsimyksistään. Mutta eutanasia ei ole oikea keino. (KE 128.)

Jumala on määrännyt jokaiselle syntymähetken ja kuolinajan, jo kohdussa ollessa. Missään vaiheessa ei lääkäriellä ole oikeutta päättää ihmisen elämää antamalla kuolonpötkkiä. (KE 18.)

Eutanasian torjuvassa kristillisessä puheessa kuolemasta päättäminen kuuluu Jumalalle. Rinnasteisia näkemyksiä nousee esille myös suomalaisesta aborttipuheesta. Salome Tuomaala esimerkiksi kirjoittaa, kuinka kristillisessä puheessa abortti liitetään syntiin (Tuomaala 2004, 139). Eutanasiapuheen kristillis-torjuvissa näkemyksissä katsotaan, ettei ihmisen tule astua kuoleman käsittelyssä Jumalan paikalle lopettamalla kärsimyksiä kuoleman ajankohtaan puuttumalla. Kärsimystä kuitenkin katsotaan voitavan käsitellä *käytännöllisesti toimien* (ks. Utriainen 2004, 245) esimerkiksi kipua lievittävän lääkityksen ja saattohoidon avulla.

TOIMIVAN JA TOIMIMATTOMAN IHMISRUUMIIN VÄLINEN RAJANKÄYNTI HYVÄKSYVÄSSÄ EUTANASIAPUHEESSA

Ruumiillisuus on olennainen tekijä sekä syntymän ja kuoleman kaltaisten eksistentiaalisten kysymysten kohdalla että inhimillisen vuorovaikutuksen kannalta. ”Ruumiilliset ihmiset ovat suhteessa toisiinsa näkyvän ruumiin välityksellä, ruumiin joka

näkee ja voidaan nähdä” (Tedre 1996, 2). Aivan samoin ruumiillisuus on olennaista myös uskonnollisen toiminnan kannalta, vaikka sen merkitystä joskus vähätellään (esim. Ahonen 2004). Eutanasiapuheessa yksi ruumiillisuuteen kytkeytyvä ja sellaisenaan ihmisen paikkaa elämän ja kuoleman välisellä rajalla määrittävä keskeinen käsitteellinen alue liittyy toimivan ja toimimattoman ihmisruumiin väliseen rajankäyntiin, joka synnyttää eutanasian hyväksyvää puhetta:

Olen ehdottomasti eutanasian puolestapuhuja. Haluaisin itselleni sellaisen kun olen jo avuton ja letkujen varassa. [...] On aivan turhaa hoitaa aivokuolleita ja tiedottomia eläviä ruumiita. Varat voisi käyttää terveempien hyväksi. (KE 89.)

Toimivan ja toimimattoman ihmisruumiin välistä rajankäyntiä ilmentävän puheen perusteella tulkitseen, että elintoimintojen ylläpitämisessä toisten ihmisten välttämättömyyksiä ympärivuorokautista hoivaa tarvitsevat ihmisruumiit mielletään eutanasiapuheessa *välttämättömyyksiensä ruumiiksi*. Silva Tedre pohtii vanhusten hoivasta kirjoittaessaan, kuinka hoivatilanteessa on läsnä kaksi ihmistä: apua välttämättömyyksiinsään tarvitseva ihminen ja apua antava ihminen. Hän kuvaa, kuinka hoivatyö on toisen ihmisen ruumiiseen liittyvää työtä. Tedre viittaa myös Mary Douglasin (1966) puhtautta ja epäpuhtautta koskevaan teoriaan ja näkee hoivatyön olevan ”kiinteästi yhteydessä likaiseen, erityisesti kulttuurissamme intiimiksi tai tabuksi määriteltyyn likaiseen”. (Tedre 1996, 1–4.)

Eutanasiapuheessa ihmisruumiit ovat elämän ja kuoleman välisellä rajalla, jonka arvokasta ylittämistä juuri välttämättömyyksiensä ruumiina oleminen uhkaa. Tällaisessa hajoamisen tilassa (vrt. Douglas 1989, 173) olevat raihnaiset ihmisruumiit tai ”aivokuolleet ja tiedottomat elävät ruumiit” (KE 89) kamppailevat ihmisarvoisen ja ei-ihmisarvoisen kuoleman välisellä rajalla. (7) Toimimatonta ihmisruumista kuvataan eutanasiapuheessa esimerkiksi ilmaisulla ”vihannes”, johon ei-toivottuun kuolemaan liitetyt merkitykset kytketään ja jonka kautta myös eutanasian hyväksyviä kannanottoja usein perustellaan. Seuraavassa ”vihanneksena” elämisen nähdään estävän ”omin avuin liikkumisen”, ”tekemisen” ja ”itsestä huolehtimisen”, minkä katsotaan tekevän elämisestä ei-ihmisarvoista:

Itse olen ajatellut sen niin [...], etten esim. haluaisi elää ns. ”vihanneksena”, muiden elintoimintojen ollessa ok tai laitteiden varassa. [...] Myöskään jos ymmärtäisin asiat, mutten pystyisi koskaan omin avuin liikkumaan tai tekemään mitään ja huolehtimaan itsestäni, haluaisin varmaan pois sellaisesta elämisestä, eihän se olisi ihmisarvoista elämistä ja siinäkin tapauksessa olisi läheistensä vaivana ja suruna. (KE 38.)

Ihmisyysemme ei olisi mahdollinen ilman biologista perustaansa, ja sekä sen että yhteisön jäsenyyden rakentumisessa sosiaalinen ja biologinen on sidottu toisiinsa. Tästä huolimatta biologista ja sosiaalista voidaan ylläpitää niitä eri aikoina eri tavoin painottaen tai priorisoiden. Antropologisissa tutkimuksissa on yhtäältä kuvattu, kuinka ihmisyyttä ylläpitävät käytännöt voivat erilaisten rituaalien kautta jat-

kua kauas biologisen kuoleman jälkeen, toisaalta tuollaiset käytännöt voivat sairaalassa loppua jo ennen varsinaisen biologisen elämän päättymistä. (Ks. Peräkylä 1990, 32–33.) Eutanasiapuhetta ajatellen näen kiinnostavana huomion siitä, kuinka ruumiin raihnaisuus ja kyvyttömyys voidaan yhdistää myös *mielen kyvyttömyyteen*. Tällöin kyvyttömyyden itsen kontrolliin jollakin alueella katsotaan aiheuttavan kyvyttömyyttä kontrolloida käyttäytymistä toisillakin alueilla. (Tedre 1996, 2–7.)

Edellä (KE 38) välttämättömyksien ruumiina oleminen oikeastaan vangitsee ihmisen. Hän on liikuntakyvytön eikä pysty huolehtimaan itsestään, mikä estää täysipainoisen ja ihmisarvoisen elämisen. Tällaisessa tilassa oleva ihminen voi ”ymmärtää asioita” mutta ei kykene tekemään mitään muuta ”omin avuin”. Välttämättömyksien ruumiina oleminen on myös osallistumisen ja ulkopuolisuuden välimaastossa olemista. *Aivokuolleen* potilaan tila on siinä mielessä erilainen, että sellaisena pidetty potilas määritellään väijäämättömämmin täysin ulkopuoliseksi suhteessa yhteisöön ja sosiaaliseen maailmaan (ks. Peräkylä 1990, 29–30). Seuraavissa esimerkeissä toimivan ja sosiaaliseen maailmaan osallistuvan ihmisruumiin vastakohtana pidetään ”letkuissa ja aivokuolleenä” olevaa ihmistä, joka ei kykene edes hengittämään. Uhkaksi koettu ehdotus ”piuhojen pois ottamisesta” ilmentää, kuinka välttämättömyksien ruumis suistuu sosiaalisen maailman ulkopuolelle. Elävän ruumiin syöttäminen ”myrkkylääkkeillä” ja pitäminen ”koneilla letkuissa” on pahimmillaan ”raakaa ja räjäkkäystä”:

Ihminen on letkuissa ja aivokuolleenä. Jossain vaiheessa kysytään omaisilta, että otetaanko piuhat pois kun ei itse kykene esim. hengittämään. Eikös tämä ole eutanasiaa. Se vain tapahtuu eri nimellä. Kyllä minun mielestäni. Meillä kaikilla on oikeus arvokkaaseen kuolemaan. Sen tähden täällä pitäisi hyväksyä eutanasia sillä sanalla eikä millään muulla verukkeella. (KE 81.)

Vaikka ihminen olisi jo elävä ruumis pidetään häntä koneilla letkuissa, syötetään myrkkylääkkeitä ja annetaan pistoksia, että ei vain henki lähtisi. Se on raakaa ja räjäkkäystä, pabemman laatuista. (KE 109.)

Toimivan ja toimimattoman ihmisruumiin välistä rajankäyntiä käsittelevässä eutanasiapuheessa ollaan usein huolestuneita juuri elämän pitkittämisestä sellaisessa tilanteessa, jossa ihminen mielletään jo ”eläväksi ruumiiksi” (KE 109). Kaikissa eutanasian hyväksyvää puhetta edustavissa kirjeissä ei kuitenkaan käytetä toimimattomasta ihmisruumiista sellaisia metaforia kuin ”vihannes” tai ”elävä ruumis”. Seuraavassa esimerkiksi puhutaan ”kovista fyysisistä kärsimyksistä” ja elämästä, joka on ”pelkkiä tuskia”. Eutanasialle ja ”tuskien lopettamiselle” annetaan oikeus ”etenkin silloin, kun fyysiset kärsimykset ovat kovat”.

Mielestäni jokaisella ihmisellä pitäisi olla mahdollisuus päättää omasta elämästään ja kuolemastaan etenkin silloin, kun fyysiset kärsimykset ovat kovat. Jos ihminen kokee, että hänen elämänsä on pelkkiä tuskia eikä hän voi niistä mitenkään parantua, tulisi lääkärillä olla oikeus auttaa häntä lopettamaan tuskat, eli auttaa häntä kuolemaan nopeasti ja kivuttomasti. Se ei ole tappamista. Se on pelastus. (KE 54.)

Ihmiselämään ei suhtauduta yhteisöissä pelkkänä fysiologisena entiteettinä, vaan sillä ajatellaan olevan erityinen arvo (Mitchell 1990, 34–35). Eutanasiapuheessa nostetaan esille ajatus ihmisarvoisesta elämisestä, jonka yhtenä keskeisenä edellytyksenä pidetään omien ruumiintoimintojen hallintaa ja riippumattomuutta toisten ihmisten hoivasta. Seuraavassa esimerkissä korostetaan elämän arvokkuutta, mutta painotetaan myös kuoleman arvokkuutta, jota ”kuitenkin täytyisi myös ajatella”:

Elämä on aina arvokas asia. Ei siinä kieltäminen. Kuitenkin täytyisi myös ajatella sitäkin puolta, että ehkä joskus kuolemakin on arvokas asia. Tai ehkä arvokkaampikin joskus kuin elämä. (KE 42.)

Ajatus kuolemasta nostaa esille erilaisia merkityksiä, jotka koskevat erilaisten ruumiillisten tilojen, terveyden ja sairauden sekä elämän ja kuoleman välisiä muutoksia. Rajojen ylittämässä ajankohtaistuvat muutoksen tilat ja niiden käsittelyn tavat vaikuttavat myös siihen, millaista kuoleamisen tapaa pidetään arvokkaana ja hyväksyttävänä. Seuraavassa katkelmassa ”arvokas poistuminen tästä maailmasta” näytetään tuskattomana kuolemana. Äärimmäinen kipua ja kärsimys antavat oikeutuksen eutanasialle, mikäli sairastava ihminen sitä itse toivoo:

Suhtaudun siis erittäin myötämielisesti eutanasiaan silloin, kun ihminen itse sen saa päättää. [...] Jos olisi mahdollista, toivoisin itselleni jo edellä kuvatussa vaiheessa [liikuntakyvyttömäksi ja muistamattomaksi halvaantuneena] keinoa, jolla arvokkaasti poistuisin tästä maailmasta ja vältyisin niiltä tuskilta, joita jo pelkkä tietoisuus omasta tilasta tässä vaiheessa tuottaa, puhumattakaan todellisista fyysisistä tuskista. (KE 34.)

Edellä eutanasian katsotaan mahdollistavan ihmisruumiin tuskien ja toimimattomuuden haltuunoton sekä arvokkaan kuoleman, ”arvokkaan poistumisen tästä maailmasta”. Jeff McMahan pohtii kivun rationaalisia ja moraalisia ulottuvuuksia ja näkee, että äärimmillään kipua voi jopa täydellisesti dominoida ihmisen tietoisuutta (McMahan 2002, 229). Edellinen katkelma eutanasiapuheesta ilmentää myös tällaisia kivun määreitä ja kertoo, kuinka ”jo pelkkä tietoisuus” omasta tilasta ”liikuntakyvyttömäksi ja muistamattomaksi halvaantuneena” aiheuttaa ”tuskia”.

Kuten muissakin kulttuurisissa merkityksenannon paikoissa myös suomalaisessa eutanasiapuheessa kuolemaa ja siihen liittyviä kipuja ja kärsimyksiä raken-

netaan suhteessa kontekstiin. Siinä esimerkiksi sairaalakontekstin eri toimijoille – lääkäreille, potilaille ja omaisille – esitetään suosituksia siitä, kuinka heidän tulisi toimia mahdollisissa kärsimyksen ja kuoleman tilanteissa. Tällainen eri toimijoihin kohdistettu puhe on yksi osoitus siitä, kuinka ihmisten puheella ja muilla teoilla on erilaisissa arkisissa tilanteissa omat sosiaaliset mallinsa ja lainalaisuutensa, jotka nousevat yhteisöllisyydestä ja ovat julkisia (Peräkylä 1990).

KEINUVA EUTANASIAPUHE

Torjuvan ja hyväksyvän eutanasiapuheen välistä löytyy näkemyksiä, joissa ei selvästi oteta kantaa siihen, tulisiko eutanasia hyväksyä vai ei. Puheelle on ominaista pikemminkin arveleva pohdinta. Miten tällainen keinuva eutanasiapuhe lähestyy kipuja ja kärsimyksiä? Seuraavassa katkelmassa kärsimyksen katsotaan päättyvän kuolemaan, jota on vain jaksettava odottaa. Samalla kannetaan huolta omaisten selviämisestä näiden rakastamasta ihmisestä luopumisen hetkellä. Katkelma sisältää myös kiinnostavan kielellisen ilmauksen, jossa kuolema personifoidaan (vrt. Lakoff & Johnson 1981, 33–34). Siinä kuolema *tulee* ”ilman piikkiäkin”:

Voisin sanoa ihan suoraankin, että hyväksyn sen [eutanasian] ajatuksena. Mutta eihän se kyllä niin yksinkertaista taida sittenkään olla, on niin paljon ajatuksia, joita se sana herättää, erilaisia eri ihmisellä. [...] Tuleehan se kuolema ilman piikkiäkin, kun vain kärsii ja jaksaa. Ja sitten ne vihoiimeiset omaiset, jotka rakastavat tätä omaistaan, eivätkä kertakaikkiaan voi luopua hänestä. Mitenkä niistä selviää! (KE 125.)

Seuraavassa kirjeessä nostetaan esille eutanasiasta päättämisen vaikeus. Eutanasiaa selvemmin siinä otetaan kantaa dystanasiaan. Kirje sisältää toiveen, ettei elämää pitkitettäisi sellaisessa tilanteessa, jossa parantumistoiveita ei ole. Puheen keinuva luonne tulee esille näkemyksessä eutanasiasta vaikeana ja monia mielipiteitä herättävänä kysymyksenä:

Eutanasia on vaikea ja varmasti on monenlaisia mielipiteitä ja jokainen mielipide on arvokas. Lisäksi toisten ihmisten elämästä on vaikea päättää myös lääkäreiden varmasti. Itse kuitenkin toivoisin ettei elämäni pitkitettäisi, jos kerran ei parantumistoiveita ole. Olisi hirveää olla esim. sidoksissa johonkin koneeseen ja vuosikausia vain odottaa. Onko se ihmisarvoista elämää? Ja ymmärtääkö sitä itse?! Toivottavasti ei joudu kokemaan sitä. [...] lähiaikoina näin läheisen pitkäaikaisen sairauden vaikutukset. Olisi suonut että hän olisi päässyt helpommalla. [...] Toivottavasti edes kipulääkkeet edes jotenkin vei muut kivut pois. [...] Missä nyt on Jumala joka pitäisi tuoda avun?? Onneksi nyt hän on päässyt tuskistaan. (KE 103.)

Edellisessä kirjoituksessa nousee esille myös kokemus läheisen ihmisen pitkäaikaisairauteen liittyvistä kivuista, joita lääkkeiden toivotaan helpottaneen. Läheisen sairastamista kuvataan kirjoituksen lopussa myös käsitteellä ”tuskat”, joista tämä nyt on ”onneksi päässyt”. Tätä ajatellen kiinnostavaa, kuinka nykyaikaa on katsottu luonnehtivan juuri erilaiset yritykset *lievittää kärsimystä* (Utriainen & Honkasalo 2004, 29; Morse & Johnson 1991, 337–338). Tällaisia kärsimyksen lievittämismerkityksiä ilmentävää puhetta nousee esille erityisesti eutanasian torjuvasta ja keinuvasta puheesta.

EUTANASIAPUHE KULTTUURISTEN KÄRSIMYSREPRESENTAATIOIDEN JA USKONNON ILMENTÄJÄNÄ

Eutanasiapuheessa kuolemaa pohditaan monilla eri tasoilla ja kulloinkin puheena oleva kuolemistilanne vaikuttaa myös kärsimystä koskevien representaatioiden rakentumiseen. Tässä mielessä eutanasiaa koskevia kannanottoja voidaan oikeastaan tarkastella vain näytteinä tai välähdyksinä siitä, millaista suomalainen eutanasiapuhe voi olla. Ihmisen käsitys todellisuudesta ei myöskään ole vakioinen ja pysyvä, ja erilaiset suhtautumistavat liittyvät monenlaisiin tilanteisiin. (Peräkylä 1990, 11, 15.) Eutanasiapuheessa pohditaan inhimillistä kärsimystä, jonka katsotaan kytkeytyvän vakavaan sairauteen, kuolinprosessiin, psyykkiseen kärsimykseen ja ruumiilliseen kipuun. Ruumiillisen kivun katsotaan hallitsevan kuolemista, ja kontekstista riippuen tärkeänä pidetään yrityksiä hallita kipua joko sitä lievittävän lääkityksen tai eutanasian avulla.

Kuolema on monessa mielessä kontekstisidonnaisesti määrittävä tila. Samansuuntaisia ja jaettuja representaatioita tarkastelemalla päästään käsiksi merkityksellisiin pidettyihin kategorioihin. Eutanasiapuheessa nostetaan esille mielikuvia kärsivästä ihmisestä, jonka kärsimyksiä määrittävät hänen itsensä ja hänen ympärillään olevien ihmisten siihen liittämät merkityksenannot. Hyvinä ja oikeanlaisina pidettyjen kuolemissa tapojen kontekstisidonnaisuuden lisäksi eutanasiapuhe ilmentää myös sitä, kuinka sairaus – yhtä lailla kuoleminen – on ennemmin perinpohjaisesti sosiaalinen tila kuin kapeasti määrittävä organismin biokemiallinen toimintahäiriö (Turner 1995, 37; ks. myös Morse & Johnson 1991; Fortes 1979). Kuolemaa edeltävään sairauteen liittyvät kivun kokemukset ja sen lievittämisen tavat rakentuvat kontekstisidonnaisen kärsimyksen ehdoilla. Yhdet katsovat äärimmäisten kipujen aiheuttaman kärsimyksen antavan oikeutuksen eutanasialle, toiset taas näkevät keskeisenä kipuja lievittävän lääkityksen antamisen kuolevalle.

Nostan lopuksi esille ajatuksen uskonnon ilmenemisestä tilanteissa, joissa ihmiset ovat vastatusten erilaisten pysyvyyden ja muutoksen välisten jännitteiden ja niistä aiheutuvien epävarmuuksien ja arvostirriöiden kanssa. Tämän näkemyksen mukaan uskontoa ja uskontoja eivät luo mitkään erityiset asiat vaan kategoriaerottelujen ja merkityksenantojärjestelmien erilaiset painotukset ja vaihtelut. Us-

konto kulttuurisena ilmiönä astuu usein esiin tilanteissa, joissa kulttuurissa vaalittuja asioita ryhdytään määrittelemään uusilla tavoilla. (Anttonen 1997.) Puhe eutanasian hyväksymisestä tai torjumisesta nostaa esiin erilaisia arvoristiriitoja, joiden ratkaisemisessa merkityksellisillä kulttuurisilla kategorioilla on keskeinen tehtävä. Ne määrittelevät, kuinka elämän ja kuoleman välinen raja ylitetään oikein.

Kuolemaa koskevien kulttuuristen kategorioiden turvaaminen – niiden jatkumisesta ja säilymisestä huolehtiminen – motivoi eutanasiapuhetta (8). Se on osoitus siitä, kuinka kuolemaa määrittävät biologisten selitysten ohella – tai kenties vielä voimakkaammin – kulttuuriset ja uskonnolliset merkityksenannot. Kuolemaa ajateltaessa ja siitä puhuttaessa uusinnetaan kulttuurisen tietovarannon piirissä olevia uskomuksia, sääntöjä ja käsityksiä, jotka määrittävät inhimillisen toimijan rajoja ja mahdollisuuksia kuoleman edessä. Jo pelkkä ajatus kuoleman jouduttamisesta moraalisenä ja inhimilliseen kärsimykseen kietoutuvana kysymyksenä muodostaa otollisen alustan tällaisia kulttuurissa arvossa pidettyjä asioita koskevien uskomusten esiintymiselle.

VIITTEET

1. Aineistoni koostuu 132 kirjeestä, joissa suomalaiset yksityishenkilöt pohtivat ja perustelevat suhtautumistaan eutanasiaan. Nämä kirjeet ovat osa tekeillä olevan uskontotieteen väitöstutkimukseni aineistoa. Viittaan kirjeaineistoon seuraavasti: KE, kirjeen numero. Olen kerännyt aineiston uskontotieteen pro gradu -tutkielmaani (Jylhänkangas 2001) varten useissa suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä julkaistuin kirjoituspyynnöin ”Kirjoita eutanasiasta”. Kirjoituspyynnön sanamuodon ja eutanasian määrittelyn tein mahdollisimman selkeäksi, jotta kynnyks kirjottaa ei nousisi korkeaksi ja periaatteessa kuka tahansa voisi kirjoittaa. Kirjoituspyyntöjä oli kaksi (ks. liitteet), joista ensimmäisessä eutanasiaille annettiin ”fyysisellä tasolla” pidättäytyvä määritelmä, toisessa eutanasiaa ei määritelty lainkaan. Useimmiten kirjoittajat kuitenkin määrittelivät eutanasian käsitteen kummasakin tilanteessa itse. Kirjoituspyynnöissä ei mainittu, minkä oppiaineen pro gradu -tutkielmaa varten aineistoa on tarkoitus kerätä. Näen, että uskontotieteen ja samalla sen sisältämän uskonto-sanan mainitseminen kirjoituspyynnössä olisi voinut motivoida kirjoittajia pohtimaan eutanasiaa lähinnä uskonnon näkökulmasta ja vastaavasti nostaa kirjoittamiskynnystä sellaisten henkilöiden kohdalla, jotka eivät koe itseään erityisen uskonnollisiksi.

2. Käytännössä ja fyysisellä tasolla toteutettuna *aktiivinen eutanasia* tarkoittaa tavallisesti joko sitä, että lääkäri antaa potilaalleen suonensisäisesti ylisuuren annoksen morfiinia tai sen analogia, joka vaivuttaa potilaan uneen ja lamaa sitten hengityksen, tai lääkäri antaa potilaalle ensin unilääkettä ja sen jälkeen kaliumkloridia, joka lopettaa sydämen toiminnan. *Passiivinen eutanasia* merkitsee jostakin hengen mahdollisesti pelastavasta *toimenpiteestä luopumista*, jolloin potilas kuolee sairauteensa. (Louhiala 1995, 113–115; ks. myös Jeffrey 1993, 64–65, 72; Pahlman 2003, 305–

310.) Raja aktiivisen ja passiivisen eutanasian välillä on kuitenkin usein epäselvä, sillä myös passiivisen eutanasian voi ajatella omalla tavallaan olevan ”aktiivista väliintuloa”, sillä siinä toimenpiteet kuoleman viivästyttämiseksi tietoisesti lopetetaan. Suomessa aktiivista eutanasiaa ei ole laillistettu. Rikosoikeudelliselta kannalta tuollainen teko täyttäisi todennäköisesti surmarikoksen tunnusmerkistön (ks. Pahlman 2003, 340).

3. Tarkoitan *kristillisellä eutanasiapuheella* niitä eutanasiakannanottoja, joissa viitataan selkeästi kristinuskon piiriin katsottaviin asioihin, kuten Jumalaan tai Raamattuun. Kristillisessä eutanasiapuheessa kuolemasta päättäminen nähdään Jumalan tehtävänä ja Raamattu käsitetään keskeiseksi auktoriteetiksi elämän ja kuoleman välisen rajan ylittämisen tapoja määriteltäessä. Tällainen yleisluontoinen näkökulma ei kuitenkaan paljasta, *millaisesta kristillisyydestä* tai kristinuskon muodosta yksityiskohtaisemmin on kysymys, eivätkä eutanasiapuhujat sitä yleensä itsekään tarkenna. Eutanasian kristillisin perustein torjuvaa puhetta olen nimittänyt *kristillis-torjuvaksi diskurssiksi*, eutanasian kristillisin perustein hyväksyvää puhetta puolestaan *kristillis-hyväksyväksi diskurssiksi*. Nimitysten ”torjuva” tai ”hyväksyvä” tarkoituksena ei ole arvottaa. Ne koskevat sitä, kuinka kirjoittajat eutanasiaan suhtautuvat: yleensä sen torjuen tai hyväksyen. (Jylhäkangas 2004, 328–334; 2001, 99–116, 123–124.) Vaikka kirjeaineistoni ei edusta tilastollista otosta, on huomattava, että kristillis-hyväksyvä ja *keinuva diskurssi* (ks. ”Keinuva eutanasiapuhe” tässä artikkelissa) ovat aineistossani selvästi vähemmistössä. Keinuvan diskurssin piiriin katsottavia kirjeitä olen löytänyt aineistostani vain viisi ja kristillis-hyväksyviä kaksi. On kuitenkin huomattava, että keinuvan eutanasiapuheen piiriin kuuluvat näkemykset saattavat usein olla enemmän eutanasian hyväksyviä kuin sen torjuvia.

4. En puutu tässä artikkelissa siihen, onko ruumisteoreettinen näkökulma ristiriidassa kognitiivisen lähestymistavan kanssa. Tässä tyydyn vain toteamaan, että näen nämä kaksi pikemminkin *toisiaan täydentävinä* kuin toisensa poissulkevinä näkökulmina.

5. Tämän artikkelin puitteissa ei ole mahdollista antaa kattavaa selitystä sille, millä kaikilla mahdollisilla tavoilla kipua voidaan määritellä ja kuvata. Kivun kokemista on tutkittu esimerkiksi lääketieteen antropologisista lähtökohdista käsin (ks. esim. Honkasalo 1999). Kivun kokemuksen erilaisista kulttuurintutkimuksellisista näkökulmista ks. myös Utriainen & Honkasalo 2004, 41–45. Utriainen ja Honkasalo kirjoittavat, että *kärsimystä* on tutkittu empiirisesti ensisijaisesti antropologian, sosiologian, perinteentutkimuksen ja naistutkimuksen alueilla (ks. Utriainen & Honkasalo 2004, 31).

6. Saattohoidon käsitteellä tarkoitetaan kuolevan potilaan hoitoa, johon kuuluu sekä oireiden lievittämistä että potilaan tukemista. Siihen sisältyy myös eksistentiaalinen ulottuvuus käsitteen kuvatessa ”kuolevan saattelemista matkalle, kotiin tai portaille, jolta ei ole paluuta”. (Vainio 1993, 23.)

7. Eutanasian hyväksyvässä puheessa representaatio radikaalisti heikentyneestä, fyysisen toimintakykynsä menettäneestä ihmisruumiista viittaa sairauden nöyryyttämään ihmiseen. (Jylhäkangas 2004, 334–341). Olen kuvannut tällaista

välttämättömyksien tilassa olevaa ihmisruumista myös torjuttuna, *abjektina ei-ihmisen ilmentäjänä* (ks. Jylhänkangas 2001, 130–140).

8. Kulttuurisia kategorioita koskevien sääntöjen ja käsitysten turvaaminen motivoi eutanasiapuheessa kuolemaan liittyvien uskomusten tuottamista. Näitä pidetään niin tärkeinä, etteivät ihmiset voi olla niistä puhumatta. Elämän ja kuoleman välisen rajan ylittämistä koskevien uskomusten voi katsoa olevan omalla tavallaan *epidemiologisia* toisin sanoen alttiita uusintamiselle ja leviämislle. Representaatioiden epidemiologiasta ks. Sperber 1996. Uskomusten epidemiologisuudesta eutanasiaan suhtautumisessa ks. Jylhänkangas 2004 ja 2001.

TUTKIMUSAINEISTOT

Kirjeaineisto ”Kirjoita eutanasiasta” (KE), 132 kirjettä (KE 2-133). Useissa suomalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä vuosina 2000–2001 julkaistujen tekijän kirjoituspyyntöjen perusteella saatu kirjeaineisto. Aineisto on tekijän hallussa.

KIRJALLISUUS

AHONEN, JOHANNA 2004: Sukupuolittunut ruumiillisuus, puhtaus ja saastaisuus Suomen Hare Krishna-liikkeessä. – *Elore* 11(2) [online]. < http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_04/aho204.html >. [19.1.2005.]

ANTTONEN, VEIKKO 1996: *Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 646. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

— 1997: Rajojen, risteysten ja anomalioiden merkitysoppia. – *Teologinen aikakauskirja* 102(2): 97–105.

— 1999: Elämän kääntöpuolen etnografiaa: kuolema eri uskonnoissa ja kulttuuri-perinteessä. – Kuparinen, Eero (toim.), *Kun aika loppuu. Kuolema historiassa*. Turku: Turun yliopiston historian laitos.

— 2002: Identifying the Generative Mechanisms of Religion. – Pyysiäinen, Ilkka & Anttonen, Veikko (eds.), *Current Approaches in the Cognitive Science of Religion*. London: Continuum.

ANTTONEN, VEIKKO & VILJANEN, ANNA MARIA 2000: Mary Douglas ja ajattelun yhteisöllisyys. – Douglas, Mary, *Puhtaus ja vaara. Rituaalisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vastapaino.

BERGER, PETER & LUCKMANN, THOMAS 1994: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus. [1966]

BOYER, PASCAL 1994: *The Naturalness of Religious Ideas. A Cognitive Theory of Religion*. Berkeley (CA): University of California Press.

— 2001: *Religion Explained. The Evolutionary Origins of Religious Thought*. New York: Basic Books.

- DOUGLAS, MARY 1975: *Implicit Meanings. Essays in Anthropology*. London: Routledge & Kegan Paul.
- 1989: *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: Ark Paperbacks. [1966]
- DURKHEIM, ÉMILE 1980: *Uskontoelämän alkeismuodot. Australialainen toteemijärjestelmä*. Helsinki: Tammi. [1912]
- ESKOLA, JARI & SUORANTA, JUHA 2000: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- ESTLANDER, ANN-MARI 2003: *Kivun psykologia*. Porvoo: WSOY.
- FINGERROOS, OUTI 2004: *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 985. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FORTES, MEYER 1979: Foreword. – Loudon, J. B. (ed.), *Social Anthropology and Medicine*. London: Academic Press. [1976]
- GLUCKLICH, ARIEL 2001: *Sacred Pain. Hurting the Body for the Sake of the Soul*. Oxford: Oxford University Press.
- GREENHALGH, SUSAN 2001: *Under the Medical Gaze. Facts and Fictions of Chronic Pain*. Berkeley: University of California Press.
- HAVAS, HANNA 1994: Kipu elämän kokonaisuudessa. – Hyry, Katja (toim.), *Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista*. Tietolipas 132. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HONKASALO, MARJA-LIISA 1999: What is Chronic is Ambiguity. Encountering Biomedicine with Long-Lasting Pain. – *Journal of the Finnish Anthropological Society* 24(4): 75–92.
- HOVI, TUIJA 2004: Narratiivinen näkökulma uskonnolliseen kokemukseen. – Fingerroos, Outi & Opas, Minna & Taira, Teemu (toim.), *Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*. Tietolipas 205. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HUHTAMIES, MIKKO & RELANDER, JUKKA 1997: *Jatkettu elämä. Elinsiirtojen historia Suomessa*. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 12. Helsinki: Helsingin yliopiston kirurgian laitos.
- JEFFREY, DAVID 1993: *There is Nothing More I Can Do”. An Introduction to the Ethics of Palliative Care*. Cornwall: Patten Press.
- JYLHÄNKANGAS, LEILA 2001: *Eutanasian kulttuuriset ja kognitiiviset ehdot. Argumentit elämän pyhydestä ja inhimillisen toimijan rajoista eutanasiaa koskevissa kannanotoissa*. Julkaisematon uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto, uskontotiede.
- 2004: Uskonto ja kuoleminen. Elämän pyhyys ja inhimillisen toimijan rajat eutanasiaan suhtautumisessa. – Fingerroos, Outi & Opas, Minna & Taira, Teemu (toim.), *Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*. Tietolipas 205. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETOLA, KIMMO 1997: Uskonto ja kognitio. – Ketola, Kimmo et al. (toim.), *Näköaloja uskontoon. Uskontotieteen ajankohtaisia suuntauksia*. Helsinki: Yliopistopaino.

- KORHONEN, RAUNO 1994: *Eutanasia – hyvä kuolema ja kuoleamisen vaikeus*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C: 18. Rovaniemi: Pandecta.
- LAKOFF, GEORGE 1990: *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press. [1987]
- LAKOFF, GEORGE & JOHNSON, MARK 1981: *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press. [1980]
- LAWSON, E. THOMAS & McCAULEY, ROBERT N 1990: *Rethinking Religion. Connecting Cognition and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOUHIALA, PEKKA 1995: Eutanasian ongelma. – Launis, Veikko (toim.), *Lääkintä- ja hoitoetiikka*. Helsinki: Painatuskeskus.
- MCMAHAN, JEFF 2002: *The Ethics of Killing. Problems at the Margins of Life*. Oxford: Oxford University Press.
- METCALF, PETER & HUNTINGTON, RICHARD 1999: *Celebrations of Death. The Anthropology of Mortuary Ritual*. Cambridge: Cambridge University Press. [1979]
- MITCHELL, BASIL 1990: The Value of Human Life. – Byrne, Peter (ed.), *Medicine, Medical Ethics and the Value of Life*. Chichester: John Wiley & Sons.
- MORRIS, DAVID B. 1993: *The Culture of Pain*. Berkeley (Calif.): University of California Press.
- MORSE, JANICE M. & JOHNSON, JOY L. 1991: Understanding the Illness Experience. – Morse, Janice M. & Johnson, Joy L. (eds.), *The Illness Experience. Dimensions of Suffering*. Newbury Park: Sage.
- NISSILÄ, KALERVO 1999: Saattohoidon teologia. – *Teologinen Aikakauskirja* 104(5): 419–427.
- PAHLMAN, IRMA 2003: *Potilaan itsemääräämisoikeus*. Helsinki: Edita.
- PENTIKÄINEN, JUHA 1968: *The Nordic Dead-Child Tradition*. FF Communications 202. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- 1990: *Suomalaisen lähti. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 530. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PERÄKYLÄ, ANSSI 1990: *Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa*. Tampere: Vastapaino.
- PYYSIÄINEN, ILKKA 1997: *Jumalan selitys. 'Jumala' kognitiivisena kategoriana*. Helsinki: Otava.
- 2001: *How Religion Works. Towards a New Cognitive Science of Religion*. Leiden: Brill.
- SALER, BENSON 2000: *Conceptualizing Religion. Immanent Anthropologists, Transcendent Natives, and Unbounded Categories*. New York: Berghahn Books. [1993]
- SILVERMAN, DAVID 2001: *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. London: Sage Publications. [1993]
- 2003: Analyzing Talk and Text. – Denzin, Norman K. & Lindoln, Yvonna (eds.), *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Thousand Oaks (CA): Sage Publications.
- SOIVIO, JUHA 2004: Kärsimys, lääketiede ja toivo. Esimerkkinä sepelvaltimotaudin hoito. – Honkasalo, Marja-Liisa et al. (toim.), *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino.

- SPERBER, DAN 1987: *On Anthropological Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press. [1982]
- 1996: *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*. Oxford: Blackwell.
- TEDRE, SILVA 1996: Välttämättömyyksien ruumis vanhusten hoivassa. – *Naistutkimus* 9(4): 2–14.
- TUOMAALA, SALOME 2004: Kärsimyksen rajat ja vapauden mahdollisuudet aborttipuheessa. – Honkasalo, Marja-Liisa et al. (toim.), *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino.
- TURNER, BRYAN S. 1995: *Medical Power and Social Knowledge*. London: Sage.
- UTRIAINEN, TERHI 1999: *Läsnä, riisuttu, puhdas. Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuoleman vierellä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 751. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004: Suojaavat kehykset ja alaston kärsimys. – Honkasalo, Marja-Liisa et al. (toim.), *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino.
- UTRIAINEN, TERHI & HONKASALO, MARJA-LIISA 2004: Kärsimys, paha ja kulttuurintutkimus. – Honkasalo, Marja-Liisa et al. (toim.), *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino.
- VAINIO, ANNELI 1993: *Inhimillinen kuolema. Saattohoito Suomessa. Saattohoidon, palliativisen hoidon ja tukihoidon analyysia*. Helsinki: Sairaalaaliitto.

LIITTEET

Liite 1

Kirjoita eutanasiasta

Olen tekemässä Turun yliopistoon pro gradu -tutkielmaa eutanasiaan liittyvistä mielipiteistä. Eutanasialla tarkoitetaan yleensä lääkärin tarkoituksellisesti aiheuttamaa potilaan kuolemaa tämän nimenomaisesta pyynnöstä. Olisin kiitollinen, jos asiasta kiinnostuneet kirjoittaisivat minulle näkemyksiään (esim. tulisiko eutanasia sallia vai ei? Miksi?). Voit kirjoittaa myös sähköpostitse. Käsittelem vastaukset ehdottoman luottamuksellisesti.

Leila Jylhänkangas, fil.yo

Osoite

e-mail

Liite 2

Kirjoita eutanasiasta

Olen tekemässä Turun yliopistoon pro gradu -tutkielmaa eutanasiaan liittyvistä mielipiteistä. Mitä eutanasialla mielestäsi tarkoitetaan? Tulisiko eutanasia sallia vai ei? Miksi? Olisin kiitollinen, jos asiasta kiinnostuneet kirjoittaisivat minulle näkemyksiään. Voit kirjoittaa myös sähköpostitse. Käsittelem vastaukset ehdottoman luottamuksellisesti.

Leila Jylhänkangas, fil.yo

Osoite

e-mail

Leilä Jylhänkangas (FM) on uskontotieteen tutkija Turun yliopistossa ja valmistelee väitöskirjaa aiheesta Eutanasiaan suhtautumisen kulttuuriset ulottuvuudet Suomessa.